

आर्याकार कवी मोरोपंत

मयूरकवी, मयूरपंडित या नावाने सुपरिचीत मध्ययुगीन मराठी पंडिती काव्य परंपरेतील श्रेष्ठ कवी मोरोपंत उर्फ मयुर रामचंद्र पराडकर हे कऱ्हाडे ब्राह्मण, मूळ गांव कोकणातील सौंदळ. मोरोपंतांचा जन्म इ.स. १७२९ मध्ये झाला. मोरोपंतांचे पणजोबा रामाजी पंत हे नोकरीच्या निमित्ताने पऱ्हाळगडावर आले व तेथेच स्थाईक झाले. मोरोपंतांचे वडील रामचंद्रपंत पराडकर आणि आई सौ. लक्ष्मीबाई यांचा हा पुत्र पऱ्हाळगडावर जन्मास आला. रामचंद्र पंत कोल्हापूरच्या छत्रपतींच्या पदरी नोकरीस होते व तेथेच मोरोपंतांचे बालपण गेले आणि विद्याभ्यासही झाला. पऱ्हाळगडावरील केशव पाध्ये व गणेश पाध्ये यांचेकडून मोरोपंतांनी न्याय, व्याकरण, धर्मशास्त्र, वेदान्त, व्याकरण साहित्य इ. अध्ययन केले आणि व्युत्पन्न पंडित झाले. वयाच्या २४ व्या वर्षापर्यंत मोरोपंत पऱ्हाळगडावरच होते. पुढे १७५२ च्या सुमारास रामचंद्र पंत बारामतीस गेले. तेथे ते बाबुजी नाईकांच्या आश्रयांनी अखेरपर्यंत राहिले. मोरोपंत कांही वर्षांनी वडिलांना भेटण्यासाठी म्हणून बारामतीस गेले ते कायमचेच. बारामतीकर झाले बारामती मध्येच बरेचसे काव्य/लेखन झाले.

मोरोपंत स्वभावाने सरळमार्गी होते. प्रेमख, मित भाषी व सौम्य प्रकृती ही त्यांची गुण वैशिष्ट्ये. आपल्या आयुष्यांत संसार करतांना लेखन वाचन, पुराण कथन यापलिकडे कोणत्याही व्यावहारीक भानगडीत ते पडले नाहीत. त्यांचे मनांत कोणाविषयी राग नसे त्यामुळे त्यांच्या सहवासांत येणाऱ्या मंडळींना त्यांचे बद्दल आदर असे. पंत नुसते सदगृहस्थच नव्हे तर ते एक सतकवी आणि सतपुरुष म्हणून त्यांच्या काळात आदरणीय मानले जात असत.

मोरोपंतांच्या लेखनाबद्दल असे सांगितले जाते की, ते दररोज रात्री ते धुळपाटीवर ग्रंथ लिहून विश्रांतीसाठी जात असत. दुसरेदिवशी पाटीवरील ग्रंथ कागदावर (लिहून) नकलून घेण्याचे काम लक्ष्मण भट वाईकर हे करीत. एके दिवशी चाकराच्या हातून अशी ग्रंथ लिहिलेली धुळपाटी उधळली गेली, तेव्हा पुसला गेलेला ग्रंथ प्रभु रामचंद्राने स्वतः कागदावर लिहून काढला असे पंतांच्या काळातच लोकांत बोलले जाई ही अख्यायिकाही पंत सतपुरुष म्हणून लोकादरांस कसे पात्र झाले होते हे दाखवणारीच आहे.

मोरोपंतांनी जे काव्य केले त्याच्या निर्मितीचे कालखंड ५ होते ते म्हणजे

१. सन १७५० ते १७६० हा प्रारंभीचा उमेदवारीचा काळ. या काळांत पंतांनी कुशलवोपाख्यान, 'कृष्णविजयचा पूर्वार्ध', प्रल्हाद विजय यासारखी काव्ये केली.

२. इ.स. १७६१ ते १७६६ या काळांत पंतांनी प्रामुख्याने श्लोकबद्ध प्रौढ भरदार व पुष्ट अशी काव्यरचना केली. "साररामायण" "कृष्णविजय" चा उत्तरार्ध आणि इतर अनेक श्लोकबद्ध प्रकरणे लिहिली.

३. इ.स. १७६६ ते इ.स. १७७२ परिपक्वतेच्या या कालखंडात "सीतागीत" "मंत्र रामायण" "आर्यामुक्तमाला" "आर्यकेकवलि" "नाम महात्म्य" "संशयरत्नावलि" "भीष्म भक्ति भाग्य"

"नारदभ्युदय" इ. परमेश्वर स्तोत्र भागवती स्तोत्रे लिहिली. याच महत्त्वाच्या काळांत पंतांनी आर्यावृत्तावरही प्रभुत्व संपादन केले आणि याच "आर्या" मुळे मोरोपंतांना प्रसिद्धीच्या शिखरावर नेऊन ठेवले.

४. इ.स. १७७३ ते इ.स. १७८२ - या दहा वर्षांच्या कालखंडामध्ये पंत काव्याचा मेरुमणी शोभणारे "आर्या भारत" लिहिले. या काळात पंतांनी काव्य निर्मितीची गुणदृष्ट्या सर्वोच्च ठरणारी काव्यनिर्मिती केली. यानंतर ते "आर्यापती" म्हणून ओळखले जाऊ लागले.

५. इ.स. १७८३ ते १९७४ या अखेरच्या कालखंडात "मंत्र भागवत", "हरिवंश", "संकीर्ण रामायण" हे मोठे ग्रंथ, काही संतस्तवनपर प्रकरणे, देवाची स्तोत्रे "श्लोक केकावलि" हे काव्य लेखन केले.

या ४५ वर्षांच्या कालखंडामध्ये मोरोपंतांनी ७५ लाखांच्यावर कविता लिहिल्या आहेत. त्यांच्या नावांवर २६८ काव्यकृतींची नोंद आहे.

बारामतीला मोरोपंतांनी आपले आयुष्य व्यतीत केले आणि बारामतीकर यांना कसे विसणार? बारामतीमध्ये मोरोपंतांचे स्मारक निर्माण करण्यात आले आहे. दरवर्षी बारामतीकर मोरोपंतांच्या प्रती कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी कार्यक्रम करत असतात. बारामतीमध्ये कविवर्य मोरोपंत स्मारक समिती मोरोपंत निवास म्हणून प्रसिद्ध आहे. या समितीचे अध्यक्ष श्री माधव जोशी असून प्रमुख विश्वस्त श्री रविंद्र खांडेकर आहेत. मी माझे परमभाग्य समजतो की माझ्या सारख्या व्यक्तीला बारामतीला बोलावून माझी माहिती काढून मोरोपंतांचे पणतू म्हणून माझा सत्कार केला हे माझ्या जीवनाचे सार्थक झाले असे मी मानतो. मोरोपंत यांच्या "आर्या" मधील वानर्गादाखल खाली देत आहे.

मोरोपंतांचे आराध्य दैवत प्रभु श्रीराम त्यांच्या चरित्राकडे ते उत्कटतेने वळलेले दिसते. त्यावरील आर्यातिंत्रावर आधारीत कवने.

रामाचे रचिले चरित्र मुनीने वाल्मिकीने संस्कृती।

नाही हानि कदापि अन्यकविही ते वर्णिता प्राकृती।।

मुक्तांचा हार पहिला जो रेशिमांच्या गुणे।

तो कार्यास गुणेकरुनि करिता काय प्रभेला उणे ?।।

केले पात्र सुवर्णाचे, की विरुपारी खापरी।।

लाविता तेथे संहारी तम, दीप शिखापरी।।

वाल्मिकी विप्रोत्तम काव्यपद्म।

श्रीराम लीला मकरंद सदन।।

तेथे मयुरेश्वर भृंग जाला सेवावया नित्य सुखे रसाला।।

मोरोपंतांचे निधन दि. १५.४.१७९४ रोजी बारामती येथे झाले. त्यांच्या स्मृतीस माझे विनम्र अभिवादन

- केशव पराडकर

स्टेट बँक स्टाफ कॉलनी

सिंहगड रोड, पर्वती, पुणे ४११००९

फोन नं. - ०२०-२४३२१९७५